

УДК 343.412

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.42>

КРИМІНАЛЬНА ЗАБОРОНА ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Степаненко Оксана Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу кримінальної заборони проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. Зазначено, що порівняльно-правове дослідження дозволяє розглянути з різних позицій можливі способи вирішення проблем, пов'язаних з явищем домашнього насильства. Запропоновано проаналізувати підхід зарубіжного законодавця на предмет встановлення кримінальної заборони проявів домашнього насильства відповідно до типу правової системи країни. Встановлено, що домашнє насильство є поширеним явищем як в українському, так зарубіжному суспільстві, від якого страждає невимовно велика кількість людей, особливо жінок та дітей. Вказано, що рівень поширення даного явища є досить високим, що вимагає відповідної реакції як з боку міжнародних правових стандартів, так і національного законодавця будь-якої країни. Значна частина держав визнала домашнє насильство як кримінально-протиправне діяння, при цьому відмічається тенденція до розширення системи заходів реагування на прояви такої девіантної поведінки. Зроблено висновок, що для країн англо-американського та романо-германського типу правових систем у структурі протидії домашньому насильству є створення спеціалізованих підрозділів у системі органів правоохоронних та адміністративних структур. Зазначено, що найбільш суворі санкції в частині домашнього насильства характерні для Швеції, Норвегії та Фінляндії. При цьому, на відміну від захисного припису, який виноситься щодо особи, яка вчинила насильство, відповідно до законодавства України, охоронний ордер у деяких країнах, наприклад США, передбачає великий спектр обмежень і зобов'язань для особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Серед іншого, здається ефективним досвід зарубіжних країн в контексті визначення більш суворого покарання до осіб, які вчинили домашнє насильство та врахування інших форм домашнього насильства, не притаманного наразі чинним нормам КК України.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, домашнє насильство за законодавством зарубіжних країн.

CRIMINAL PROHIBITION OF MANIFESTATIONS OF DOMESTIC VIOLENCE UNDER THE LEGISLATION OF FOREIGN STATES

Stepanenko Oksana Vasylivna,
Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department of
Criminal Law
(Odesa Law Academy National
University, Odesa, Ukraine)

The article deals with analysis of criminal prohibition of manifestations of domestic violence under the legislation of foreign states. It is noted that a comparative legal study

allows us to consider possible ways to solve the problems associated with the phenomenon of domestic violence from different perspectives. It is proposed to analyze the approach of a foreign legislator in order to establish a criminal prohibition of manifestations of domestic violence in accordance with the type of the country's legal system. It has been established that domestic violence is a common phenomenon both in Ukrainian and foreign society, from which an incredibly large number of people suffer, especially women and children. It is indicated that the level of distribution of this phenomenon is quite high, which requires a response from both international legal standards and the national legislator of any country. A significant number of states have recognized domestic violence as a criminally unlawful act, while there is a tendency to expand the system of responses to manifestations of such deviant behavior. It is concluded that for the countries of the Anglo-American and Romano-Germanic type of legal systems in the structure of combating domestic violence there is place for the creation of specialized units in the system of law enforcement and administrative structures. It is noted that the most stringent sanctions in terms of domestic violence are typical for Sweden, Norway, and Finland. At the same time, unlike the order of protection issued against a person who committed violence, according to the legislation of Ukraine, a protection order in some countries, such as the United States, provides for a wide range of restrictions and obligations for a person who has committed domestic violence. Among other things, the experience of foreign countries seems to be effective in the context of determining a stricter punishment for perpetrators of domestic violence and taking into account other forms of domestic violence that are not inherent in the current rules of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: violence, domestic violence, domestic violence under the legislation of foreign states.

Порівняльно-правове дослідження дозволяє розглянути з різних позицій можливі способи вирішення проблем, пов'язаних з явищем домашнього насильства, саме тому вивчення особливостей зарубіжного досвіду може бути корисним для внесення пропозицій по вдосконаленню національного кримінального законодавства, для підвищення ефективності його застосування та протидії даному деструктивному явищу засобами кримінального права.

Пропонується проаналізувати підхід зарубіжного законодавця на предмет встановлення кримінальної заборони проявів домашнього насильства відповідно до типу правової системи країни.

Так, КК Франції містить главу 7 під назвою «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю». Л.К. Садонцева зауважує, що «ст. 227-17 КК Франції передбачає, що ухилення природного, законного або приймального батька або матері без законної на те підстави від виконання своїх, встановлених законом, обов'язків, що представляє небезпеку для здоров'я, безпеки, моральності або виховання їх неповнолітньої дитини, карається двома роками ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків. Сексуальне посягання в сім'ї також карається по-різному. Диспозицією статей ст. 227-25, п. 1 ст. 227-26, п. 1 ст. 227-27 КК Франції сексуальне посягання відносно неповнолітньої особи, що не досягла п'ятнадцятирічного віку або відносно неповнолітньої особи, що досягла п'ятнадцятирічного віку, здійснене повнолітньою особою без застосування насильства, примусу, загрози або обману, якщо воно здійснене законним, природним або приймальним родичем по висхідній лінії або будь-якою іншою особою, що має владу над потерпілим, карається десятьма роками ув'язнення і штрафом у розмірі 1 000 000 франків. Якщо потерпілим є неповнолітня особа, що досягла п'ятнадцятирічного віку покарання встановлено у розмірі двох років ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків» [1, с. 151].

У науковій літературі також відмічається, що «у Франції ефективно налагоджена взаємодія підрозділів поліції з «гарячою мобільною лінією», що дає змогу оперативно прибувати на місце вчинення насильства в сім'ї. Крім того, підрозділи поліції мають право негайно вилучати осіб, що вчинили насильство в сім'ї, із місця спільного проживання з потерпілою особою, а суд може призначати такий захід протидії насильству в сім'ї, як використання електронних браслетів, за допомогою яких поліція отримує сигнал про те, що особа, яка вчинила насильство в сім'ї, наближається до потерпілої, і можуть негайно реагувати на це» [2].

Серед іншого, у Франції прийнято декілька нормативно-правових актів у сфері боротьби з домашнім насильством, як то: Закон про захист ненаціональних жертв насильства, Закон про вжиття заходів щодо домашнього насильства («Закон Гренелі»), Закон про захист жертв домашнього насильства та ін.

Крім цього, ст. 222-31-1 та 222-31-2 КК Франції передбачають відповідальність за такий вид сексуального насильства в сім'ї як інцест, вчинений відносно неповнолітніх. Так, вчинення даного злочину тягне за собою позбавлення батьківських прав. Кримінальне законодавство Франції також встановлює кримінальну відповідальність за психологічне насильство [3, с. 267].

КК Іспанії в ст. 24 передбачає кваліфікований склад зі спеціальним потерпілим у якості одного із подружжя або осіб, які перебувають в близьких відносинах з винним. Також, ст. 153 КК Іспанії в частині вчинення фізичного та/або психологічного насильства встановлює ознаку спеціального суб'єкта: «хто звично вчиняє фізичне чи психічне насильство проти кого-небудь, хто є або був його подружжям, або проти персони, яка з ним тривало тісним чином емоційно пов'язана або була пов'язана, або проти власних дітей або дітей подружжя або дітей співмешканця, або проти підопічних, нащадків або недіездатних, які з ним живуть або підпорядковані його владі, опіці, піклуванню або фактичному нагляду або прийняті ним в будинок, підлягає покаранню від шести місяців до трьох років позбавлення волі: під звичним вчиненням розуміється деяке число скоєних насильницьких дій, що враховуються тільки в тимчасовій близькості, незалежно від того, чи були ці дії вже предметом вироку в рамках одного процесу» [4].

КК Італії у якості кримінального правопорушення передбачає переслідування («сталкінг»), тобто неодноразове використання погроз або переслідування, щоб викликати у переслідуваного стан страху чи занепокоєння щодо власної особистої безпеки чи безпеки людини, з якою він тісно пов'язаний, що тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі від з п'яти до семи з половиною років [5, с. 159].

КК Австрії передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство в межах відповідальності за насильницькі правопорушення, якими, відповідно до кримінального закону Австрії, є: «нанесення тілесних ушкоджень (ст. ст. 83, 84 КК Австрії), умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень (ст. 87 КК Австрії), незаконне позбавлення волі або утримання в неволі (ст. 99 КК Австрії), торгівля людьми (ст. 104 КК Австрії), примус, особливо тяжкий примус (ст. ст. 105, 106 КК Австрії), наполегливе переслідування (сталкінг) (ст. 107 КК Австрії), сексуальний примус (ст. 202 КК Австрії)», та інші [6, с. 296].

Примітно, що найбільш суворі санкції в частині домашнього насильства характерні для Швеції, Норвегії та Фінляндії. Згідно кримінального законодавства зазначених країн криміналізовані всі форми домашнього насильства, де «занадто емоційні суперечка з вираженням усних погроз та образ є достатнім приводом для подання позову, за результатом розгляду якого суд може призначити позбавлення волі на строк до 2 років, штраф або припис про заборону спілкування» [7, с. 46].

КК Хорватії (ст. 179а) передбачає відповідальність за злочин домашнього насильства. Відповідно до неї той, хто серйозно порушує положення про захист від домашнього насильства і тим самим викликає у члена сім'ї чи близької особи страх за свою безпеку чи безпеку близьких їм осіб, або ставить їх у принизливе становище чи стан тривалих страждань, і якщо при цьому не було вчинено більш тяжкого злочину. Ст. 177 КК Хорватії передбачає відповідальність за порушення прав дитини, які в певній мірі можна визначити як домашнє насильство щодо дитини. Так, в статті передбачено відповідальність батьків, усиновлювачів, піклувальників або інших осіб за грубе нехтування своїми обов'язками щодо виховання, виховання і навчання дитини. Також караними є жорстоке поводження з дитиною або примушування її виконувати надмірну роботу чи роботу, що не відповідає її віку, жебракувати чи спонукати її до іншої поведінки, що шкодить її розвитку, чи іншим чином грубо порушує права дитини [8].

КК Польщі передбачає окремі розділи «Злочини проти сексуальної свободи і моральності» та «Злочини проти сім'ї та опіки», де визначено, що «сексуальне насильство вчинене з родичем по висхідній і низхідній лінії, усиновленням, усиновлювачем, братом або сестрою, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років; ст. 207 КК Польщі передбачає покарання за завдання фізичних або психічних страждань найближчій особі або іншій особі, яка перебуває у постійній або тимчасовій залежності від злочинця, або малолітньому, або особі, яка є безпомічною з точки зору свого психічного або фізичного стану у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Якщо ж ці дії вчиняються з особливою жорстокістю, відповідно до ч. 2 ст. 207 КК Польщі, покарання призначається в межах від 1 до 10 років позбавлення волі. Якщо в наслідок цих дій потерпілий здійснить замах на власне життя, винний підлягатиме покаранню на строк від 2 до 12 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 207 КК Польщі)» [1, с. 152].

Особливої уваги явище домашнього насильства отримує в країнах прецедентного типу права.

Так, на сьогодні США є державою, у кримінально-правовій політиці якої є чітко сформований механізм насильству в сім'ї, а тому може бути певним прикладом для запозичення позитивного досвіду в означеній сфері. Контроль за поширенням явища насильства, в першу чергу, забезпечений за рахунок практики обов'язкового реагування на насильство в сім'ї, а саме: «обов'язковий арешт, принцип обов'язкового судового провадження та обов'язкове інформування, яке передбачає, що медичний персонал зобов'язаний повідомляти про будь-які факти насильства в правоохоронні органи» [9, с.17].

Серед іншого дії § 29 «Поліцейського закону» де зазначено, що «особі, яка вчинила насильство, на два тижні заборонено доступ у будинок і будь-які контакти з дружиною і дітьми, оскільки це є гарантією безпеки потерпілої особи» [10, с. 163].

У сфері боротьби з домашнім насильством у США варто відмітити Акт щодо боротьби з насильством в сім'ї, який діє насамперед на території штату Іллінойс, який передбачає можливість винесення щодо особи, яка вчинила насильство в сім'ї, охоронного ордеру, який є подібним до механізму захисного припису, що прямо передбачено наразі Законом України «Про попередження насильства в сім'ї». Так, згідно законодавства США під охоронним ордером розуміється «офіційний припис, який виноситься судом, що забороняє винній у насильстві в сім'ї особі вчиняти певні дії щодо потерпілої особи або зобов'язує винну особу вчинити певні дії» [11, с. 63].

Окрім того, передбачається декілька видів охоронного ордеру – надзвичайного охоронного, тимчасового охоронного та постійного охоронного. Роз'яснюється, що «надзвичайний охоронний ордер видається суддею особі, якщо є потреба при

зверненні останньої до поліції, коли ще не відбулося судового засідання й немає можливості його терміново провести (наприклад, у нічний час); тимчасовий охоронний ордер видається особі за її зверненням до суду за наявності підстав на термін від 14 до 21 дня; постійний охоронний ордер видається після тимчасового охоронного ордера під час проведення судового розгляду, де на відміну від процедури видання тимчасового ордера участь винної особи обов'язкова» [10, с. 163].

В. В. Медведська у своєму дослідженні відмічає, що «процедура видачі тимчасового заборонного припису і обмежувального припису достатньо схожа у всіх штатах та відрізняється несуттєвими відмінностями, наприклад, строком дії тимчасового заборонного припису (Невада – 45 днів, Північна Кароліна – 10 днів з моменту видачі або 7 днів з дня вручення, Кентуккі – 14 днів), строком дії обмежувального припису (Північна Кароліна – 1 рік, Невада, Мен, Індіана – 2 роки, Кентуккі – 3 роки); на відміну від більшості інших штатів, у штаті Міннесота не вимагається проведення слухання за участю обох сторін, перш ніж видати довгострокове розпорядження, а також дозволяється судді видавати обмежувальний припис на першому судовому засіданні» [5, с. 168].

Цікавий момент, на який хочеться звернути увагу, полягає в тому, що на відміну від захисного припису, який виноситься щодо особи, яка вчинила насильство, відповідно до законодавства України, охоронний ордер у США передбачає великий спектр обмежень і зобов'язань для особи, яка вчинила насильство в сім'ї: «надання виняткового права володіння житлом особі, яка стала жертвою насильства в сім'ї; надання позивачу права піклуватись про неповнолітніх дітей; заборона відвідувати дитину або обмеження часу на її відвідування; грошова підтримка (зобов'язує відповідача виплачувати грошове утримання неповнолітнім дітям, які перебувають на піклуванні у позивача); відшкодування збитків (зобов'язує відповідача відшкодувати збитки, що були завдані насильством); заборона входу (якщо відповідач створює загрозу безпеці позивача чи дітей, йому забороняється входити і залишатися в оселі)» [9, с. 18–19].

Пропонується звернути увагу на особливості регулювання кримінально-правового механізму протидії домашньому насильству у законодавстві Канади. Так, відмічається, що згідно з кримінально-правовою політикою даної держави «жоден випадок насильства в сім'ї не має залишитися без уваги і покарання, що має діяти на всіх рівнях державної влади, у роботі громадських організацій і кожного члена суспільства. Однак, при цьому у Канаді немає спільного федерального закону з протидії насильству в сім'ї, проте чотири провінції окремо запроваджують спеціальне законодавство з попередження цього явища. Ці нормативні акти доповнюють Кримінальний кодекс Канади в частині запровадження захисту постраждалих від насильства» [12, с. 44]. Також варто відмітити, наявність широкого спектру соціальних програм протидії домашнього насильства та подолання його наслідків.

Сам КК Канади не містить прямої заборони складу домашнього насильства, однак встановлює, що більшість актів сімейного насильства є кримінально караними. Відтак, даний законодавчий акт Канади передбачає у вигляді кримінальних правопорушень наступні діяння: напад (заподіяння тілесних ушкоджень зі зброєю та напад з особливою силою) (ст. 265-268); викрадення людей та примусове ув'язнення (ст. 279); торгівля людьми (ст. 279.01); викрадення дитини (ст. 280-283); сексуальне насильство (заподіяння тілесних ушкоджень зі зброєю та сексуальне насильство за тяжких обставин) (ст. 271-273); сексуальні злочини проти дітей та молоді (ст. 151, 152, 153, 155 та 170-172); дитяча порнографія (ст. 163.1) [13, с. 113].

Отже, домашнє насильство є поширеним явищем як в українському, так зарубіжному суспільстві, від якого страждає невимовно велика кількість людей, особливо жінок та дітей. Примітно, що рівень поширення даного явища є досить високим, що

вимагає відповідної реакції як з боку міжнародних правових стандартів, так і національного законодавця будь-якої країни. Приходимо до висновку, що для країн англо-американського та романо-германського типу правових систем у структурі протидії домашньому насильству є створення спеціалізованих підрозділів у системі органів правоохоронних та адміністративних структур. Серед іншого, здається ефективним досвід зарубіжних країн в контексті визначення більш суворого покарання до осіб, які вчинили домашнє насильство та врахування інших форм домашнього насильства, не притаманного наразі чинним нормам КК України.

Список використаних джерел:

1. Садонцева Л.К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. *Молодий вчений*. № 4 (68). 2019. С. 149–153.
2. Горбова Г.О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильству в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридична наука»*. 2015. Вип. 2-3. Том.3. С. 211–215
3. Митник У.М. Проблема кримінально-правової протидії домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. Актуальні проблеми кримінального права: тези доповідей X Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листопада 2019 року). Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2019. С. 267–269.
4. Кримінальний кодекс Іспанії / під ред. Н. Ф. Кузнецової і Ф. М. Решетнікова. М.: «Зерцало», 1998. 218 с.
5. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук / Київ, 2022. 240 с.
6. Продан Т.В. Протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 296–298.
7. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
8. Kazneni zakon. URL: <https://zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>
9. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї: навчально-методичний посібник / [Блага А.Б., Журавель Т.В., Заброда Д.Г., Мілорадова Н.Е.] ; за ред. Г.О. Христової. К. : ТОВ «ВПК «ОБНОВА», 2012. 140 с.
10. Горбова Г.О., Галуцько В.В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: монографія. К. : Інститут публічного права, 2016. 226 с.
11. Бакаїм М.В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 60–68.
12. Кочемировська О.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Кочемировська О.О., Христова Г.О. ; наук. ред. О. Кочемировська ; заг. ред С. Павлиш. К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 228 с.
13. Довгунь К.В. Досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 111–114.